

POMOGÁTS BÉLA: KÖLTŐI UNIVERZUM

A kötet Juhász Ferenc 75. születésnapjára jelent meg, a szerzőnek a költőről írt tanulmányait tartalmazza. Kivitele méltó az ünnepi alkalomhoz: címlapjáról az ünnepelt tekint ránk, bizakodva, várakozva tekint a jövőbe, amely költészetének egyik meghatározó eleme, a múlt szerves kiegészítője. Mert Juhász Ferenc voltaképp egy hatalmas ívet ábrázol, amelyben ott látvázik a múlt, felsejlik az emberiség jövője, s az ív tetőpontján láthatjuk a poéta teremtette Istent, aki azt figyel, hogyan jelenik meg többféle változatban a pusztulás démona, hogy reménytelené, távlattalanná tegye a létet, s megtagadtassa velünk az emberi lét értékeit, amelyek közül, amint az eposzok bizonyítják, legfontosabb a szeretet, s ez egyben egyetlen menedékünk.

A tanulmányok szerteágazó szempontok szerint világitják meg Juhász Ferenc költészetét, annak legjellemzőbb vonásait. A nagy fordulatokat hozó poéták legtöbbször szemléleti és nyelvi újdonságot hoznak. Ady például teljesen új alakzatokba rendezte a szókincs elemeit, a maga módján nyelvújító volt, s egyebek mellett ezzel is kiváltotta kortársai ellenkezését. Juhász Ferenc is nyelvújító: a *Szárnyas csikó* optimista, József Attilára visszautaló versvilága után az eposz lett legjellemzőbb műfaja, s mondanivalóját feltorlasztva képeit úgy alkotta, hogy azokban a teremtés látvázó pillanatai épp oly meghatározók, mint a teremtett világ jellegzetességei, a legapróbb atomoktól a legmodernebb gépekig. Ezekben a hatalmas látomásokban azonban nem elhanyagolható jellemzőként vannak jelen a személyes líraiság elemei: ezek a szimfóniák betétei és nyugópontjai, a feltoluló érzelmek hitelesítői.

A modern költészet érzésvilágának döbbenetes és hiteles képét köszönhetjük Pilinszky Jánosnak, aki a hangtalanul pusztulása felé araszoló rabruhás ember ábrázolásával éreztette kiszolgáltatottságunkat, elesett voltunkat. Juhász eposzaiban is ott virraszt a pusztulás démona, de nála az ember nem visel rabruhát, hanem szenvedélyesen küzd a köréje fonálódott bozótokkal, páfrányokkal, hogy szabadulást találjon. Ez a harc sosem ér véget, s ez ennek a költészetnek egyik mozgatója. Az eposzok ugyanis telve vannak dinamikával, mozgalmassággal: teremtés és pusztulás pillanatai váltakoznak bennük, csak a szeretet himnuszai jel-

zik, hogy világunkban vannak tartós, megőrzésre érdemes érzelmek.

Sokszor, sokan írtak már a költő alkotásmódjáról (hadd utaljak például Bodnár György kitűnő monográfiájának ide vágó részleteire). Pomogáts Béla több tanulmányában is fontos megfigyelésekre bukkanunk. Nem egy jeles irodalomtörténész a hagyományos logika tagadásának tekinti az egymásból fejlődő látomásokat, pedig ezek sokkal inkább az élet menetének leképezései. A hétköznapi létben, de az emberiség történelmében sem érvényesül a logika, a tervszerű rend. Békés korszakokat hirtelen pusztuló háborúk követnek, nemzetek, családok, egyének harmonikus idilljét dűlják föl előre nem látható tragikus fordulatok. Ilyesformán alakulnak Juhász Ferenc eposzai is, bennük a váratlanság jelenti a fordulatot, ezeken a pontokon növekszenek mítoszokká a látomások. S ebből a szinte fékezhetetlen kakofóniából hangzik föl az emberi hang, a megbékélés és megnyugvás ígéretéként.

Semmiképpen sem lehet azt állítani, hogy az átláthatatlan világ megjelenítésének ez az egyetlen lehetősége. Nyilván az sem hiteltelen, ha a költő nem bízik már a szavakban és csak jelzésekre szorítkozik. Juhász Ferenc költői hitvallása szerint épp a szavakból építhetjük föl azt a katedrális, amely védelmet és biztonságot ad. Istenélményéről többször is beleérzéssel, meggyőzően ír a tanulmányok szerzője. Valóban a költő teremtette istenkép ez, amelynek vonásait a filozófia történetéből ismerhetjük. De ami a filozófiában egzakt, az az eposzokban személyes, érzelmekkel átjárt. Figyelmes Isten virraszt a történelem fölött, nem avatkozik annak menetébe, s az embert épp hiánya ébreszti rá lehetőségeire és jobbik adottságaira. Mindenél hitelesebben fejezi ki ezt a felismerést maga a költő *A sóhajtanalán sóhaj* című modern imádságában: „Én ember vagyok, élnem kell, temetnem. / Látomás-hit agyból, szívből, betűből. / S adsz időt a teremtést befejeznem?”

Ez a verse öt éve jelent meg *A szenvedések Édene* — mennyire jellemző rá ez a címválasztása is! — című kötetében. Költészetének alakulása azt bizonyítja, hogy azóta is töretlen elszánnással folytatja művét, s benne a teremtés szorongató és boldogító ábrázolását, újra meg újra megvallva népéhez és nyelvéhez való kikezdehetetlen hűségét: „rózsatüskével megszürom magam, húsomból nem a vér szívárogo, / vagy patakzik, / de az anyanyelv piros selyme a ra-

gacsos bársony és sebeimben a nyelv/ fájdalma
hörög és sikít és jajgat megsebzett lényem, a
nyelv- / világegyetem, ez / a nyelv: dacom, hű-
ségem, hitem, szerelemgyászom / és örömöm
minden / tornya, szirtje, szakadéka és edénye,
ó nyelv, te Grál-kehely, / mindenség-hab /
gyújtó szent-edény, amiben szikrázik és ragyog
és sötétlik / minden szerkezet és / fénykris-
tály-szerkezethalmaz-gomolygás / és adósság,
ezt örökölted tőled / földszintes kicsi or-
szág..." (Késői válasz Veres Péternek)

Semmiképp sem felelősség nélkül való ilyen
örökséggel és adottsággal sáfárkodni. Úgy meg
még nehezebb, hogy a költőt testi kínok is meg-
próbálják: „Mikor múlsz el már gyönyörű, kő-
szivacs testi fájdalom? / Te alvadt vérből kese-
lyű üvegláng-szemű irgalom” — kérdi említett
kötete címadó versében. Mintha egy elkötele-
zett nagy szenvedő írta volna. Gyönyörűnek
nevezi a szenvedést, irgalomnak, hiszen a meg-
próbáltatások sajtolják ki belőle az újabb alkotá-
sokat, a testi kínok szüneteiben születnek az
életigenlő látomások.

Juhász Ferenc költészete valamiképp az egy-
ség hatalmas építménye. Az ellentétek végül
egymásba forrnak, kibékíti őket a célra irányuló
élet elfogadása, az ember teremtő adottsága. Az
az egység jelenik meg itt, amely életünkben
annyira hiányzik, holott ez létünk igazi értelme:
egységbe fogni a végteteket is, együtt élni
rosszal, lecsiszolva kiszögelléseit, himnuszt
mondva azért, hogy élünk és alkothatunk, be-
teljesítve rendeltetésünket. Egyebek mellett ezt
is megtanulhatjuk Juhász Ferencről, aki lelki és
testi sebeit hordozva a teremtett világ egymás-
nak feszülő ellentétei között a humánus szó-
szólója. S mert az emberi lét s általában a dol-
gok velejárója az elmúlás, költészetének egyik
uralkodó hangja a halál. Nem a nirvánába hul-
lás, hanem a belenyugvás és kíváncsiság jellem-
zi látomásainak ezt a rétegét. Juhásznál hiába
keresnénk a halálfélelem lírai kivetüléseit. „S
függsz haláladon, mint horgon csontváz-óshal”
— írja, s ez a gondolat ugyancsak felbukkan a
bölcseleknél. A költőből azonban hiányzik a ha-
lállal átvárt lét tudatából adódó szorongás. In-
kább az emberélet természetes végéből általá-
nosít, s néha még a játékoság sem hiányzik
szembesítő képvilágából: „Kiskarácsony, nagy-
karácsony: / fagy, hó, halál, hajnal-vászon. /
Szívboróm fáj, ég ahogy ráng: / mintha jajgatna
az ország. // Kiskarácsony, nagykarácsony! /
Azt várom, hogy rámkialtson, / tetszhalottra,
aki félt még: / nézz rám csoda, hiszen élsz
még!” (Az üdvözlés angyal-ámulása)

Bizonyosak lehetünk abban, hogy továbbra
is az eposz és a hosszúvers lesz fő kifejezés-

módja, de talán nem merészség megkockáztatni
azt a feltevést, hogy költészetében megfigyelhe-
tő visszahajlás is a kezdetek optimizmusához.
Természetesen nem a fiatalság világhódító opti-
mizmusa ez, hanem egy sokat próbált, de a sze-
retet nevében biztonságra lelt ember könnyek-
kel átszött derűje. Nehéz pontosan jellemezni e
sok szálból kimunkált érzésvilágát, amely némi
hasonlóságot mutat Reviczky Gyuláéval és köz-
vetve Schopenhauerével. Juhászból azonban
ma már hiányzik a pesszimizmus, pontosabban
szólva feloldódott a „kimondás” gyötrelmes,
egyszersmind főlemelő harmóniát sejtető paran-
csában: „Csak mondd a magadét! Ne törődj te
mással. / Sem a gyűlölettel, sem az elmúlással, /
lényeden átfolyó idő-csobogással, / csontodban
pattogó hárfaszakadással.” (Mondani, halálíg)

Amíg élünk, mondani, tenni kell. Néha mint-
ha bilincsbe vernének. Akkor is! Máskor gúnyo-
lódók hada vesz körül. Akkor is! Ha úgy érez-
zük, hogy „tél-hadsereg” fagyaszt, akkor is!
„Mondd, mondd, amíg élhetsz!” A többi már
nem a mi dolgunk. (Littera Nova, Budapest, 2003)

RÓNAY LÁSZLÓ

ESTERHÁZY PÉTER – KERTÉSZ IMRE – NÁDAS PÉTER: KALAUZ Bojtár Endre kísérelő írásaival

„Amikor negyvenévnvi bolyongás után, hogy
úgy mondjam, magunk mögött hagytuk a szo-
cializmus sivatagát, ha nem pillantottuk is meg
az Ígéret Földjét, de azt hittük, hogy szabadok
és boldogok leszünk” — áll a Nobel-díjas Ker-
tész Imrénének a Tolerancia-díjak átadásakor
mondott beszédében, amelyben azonban — lé-
vén, hogy már néhány év eltelt az úgynevezett
rendszerátalakítás kezdetétől — több szó esik az el-
vesztett, mint a megvalósított illúziókról: „ma
(1999-ben) inkább keserűek és kiábrándultak
vagyunk”, vonja le a szomorú konklúziót. En-
nek a keserűségnek és kiábrándultságnak okai-
ról szólnak a könyv írásai, amelyeket a kritikus
és irodalomtörténész, Bojtár Endre napjaink ta-
lán három legismertebb magyar írójának, Ker-
tésznek, Nádasnak és Esterháznak opusából
válogatott azzal a céllal, hogy *kalauzként* eliga-
zítsák az olvasót a rendszerátalakítással időszerűvé
vált emberi identitáskérdésben.

Tizenegynéhány év társadalmi közérzetéről
szólnak ezek a politikai és az irodalmat maguk-
ba foglaló írások, amelyek azzal, hogy lemond-
anak a politizálás (határon belül és túl) újfent
igencsak divatos alpári, balkáni formáiról, az
irodalom és a politikai leghitelesebb kapcsolatát
teremtik meg. Amit hihetetlenül nehéz volt

egyensúlyban tartani, lévén hogy a Kertész-Nádas-Esterházy írótrío szövegei elsősorban a (leg)szélsőséges(ebb) politikai megnyilvánulások ellen íródtak. Ezen belül is a gyűlölet ellen, amely szinte megigéz(ett) mindenkit, akit a nemzeti érzés (Esterházy: „A nemzeti nem azonos a nemzeti hőbörgéssel”) elfogulttá és vakká tett. A könyv kalauzszerepét tehát abban kell látni, hogy segíteni szeretné a másokat megértő, elfogadó emberi magatartást, illetve hogy segítse az egyes embernek a világgal és önmagával való (a kettő elválaszthatlan!) békéjét. Azt, amire Esterházy szerint oly kevesen képesek: „összeegyeztetni az önmagukról, az országról, a magyarságról dédelgetett” képet. És ezért belső ellenséget, bűnbakot keresnek, ahelyett, hogy önmagukban és önmagukkal rendeznék rendezendő erkölcsi számlájukat. Nem véletlen, hogy az 1986 és 2003 között keletkezett mintegy húsz (vita)cikk, beszéd, interjú és naplórészlet két legtöbbször visszatérő idézete közül az egyik Pál apostoltól („Nincs zsidó, nincs görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindannyian egyek vagytok a Jézus Krisztusban.”), a másik pedig Montesquieu-tól („Előbb vagyok ember, s csak aztán francia.”) származik. Mert mindkét idézet arra figyelmeztet, ami a három író szerint a legnagyobb erkölcsi hiánycikk az emberben és a társadalomban: a mások iránti toleranciára és tiszteletre. Vagyis: „nem lehet zsoldárokat énekelve zsidózni — ahogy Nádas vallja —, illetve lehet, de akkor hamis az ének.” Mert — Esterházyt idézve — a „szavaknak idejük van, vagy másképpen: idő van a szavakban, a mi időnk, a használóké, a mi történelmünk, mi magunk”.

Hogy irodalmunk három testőre nincs egyedül, arra utal a könyv negyedik szerzője, Bojtár Endre, aki D'Artagnanként szegődik melléjük, kritikusuként, opusuk értelmezőjeként igazolja a kalauzszövegek művészi és emberi igazát. Ahogy Nádas-laudációjában írja: nála „élet és mű ugyanazt a példásan következetes, a maga változásaival együtt is tántoríthatatlan ethost sugallja”.

A *Kalauz* inkább publicisztikai, mint szépi írói eszközökkel és módon kifejezett változata a három életművet jellemző művészi és emberi szemléletnek, amely az *Emlékiratok könyvében*, a *Sorstalanságban* és a *Harmonia caelestisben* s a *Javított kiadásban* kulminál.

Ily módon a *Kalauz* nemcsak személyes identitásunk megtalálásában, személyiségünknek önmagunkkal szembeni megformálásában lehet segítségünkre, hanem a három nagy életmű jobb értésének *kalauza* is. (*Magvető*, Budapest, 2003)

GEROLD LÁSZLÓ

KÁNTOR PÉTER: LÓSTAFÉTA

Kántor Péter legújabb kötetének címe egyszerre különös és figyelemfelkeltő — és meglepő is a szerzőtől, aki (ha lehet) mindig egyszerűsége törekszik, hétköznapi nyelvet használ. „Nem lóverseny!” — szokták mondani. Kántor is épp öt évet várt az előző kötete óta. Saját bevallása szerint ebbe az öt évbe sok minden belefért: többek között a pályatársak, Petri György és Orbán Ottó halála is. Talán ebben rejlik a kulcs. Lóstaféta azt jelenti: átvenni a költő elődök által hordozott stafétát. De hol van ebben a furcsa összetételben a ló? Az bizonyos, hogy valamiféle versenyfutásról, vágтарól, ügetésről, menetelésről van szó; ahol fontos a gyorsaság és az, hogy ki viszi azt a bizonyos stafétabotot. És az sem mellékes, hogy közben kiderül: ez a cselekvés értelmetlen, hisz Weöres Sándor után: „legszébb alkotás a séta” (16).

Sétálni pedig nemcsak azért jó, mert ez a legszébb alkotás, hanem azért is, mert közben tüzetesen szemügyre lehet venni a világot, fel lehet fedezni a részleteket. „Egy kis piros bogár mászott éppen át a papíron” (92). Vagy, azt hogy „...minden tengerpart örök utca / és minden örökutca nyár” (5). Kántor ilyen szemlélődő költő, verseiben a hétköznapi élet válik költészetté, nyoma sincs fennkölt attitűdnek. Olyan mindennapi cselekvéseket emel költészetének témájává, mint például a borotválkozást, a természetjáró vizsgálatot, egy téves telefonhívást. Vagy éppen a világ legegyszerűbb problémáját, azt, hogy hogyan is kell élni. Nem akar minket, olvasókat semmiről sem meggyőzni vagy mondjuk, elkápráztatni. Sőt, nem akar példabeszédet tartani arról az átforgalmalt Vörösmarty gondolatról sem, hogy „ment-e könyvek által a világ elébb?” Inkább könnyed szójátékokkal kitér a válaszáadás alól: „Ment, mendegélt, míg nem egy hármás útélágáshoz ért” (15).

Kántort a hétköznapi költői megközelítésekor nyelvi egyszerűség is jellemzi. Hiányoznak nála bonyolult körmondatok, a világmegváltó szövegek; néha fél szavakból is megértjük, amit mondani akar: „...minden tengerpart pararampa / és minden pararampa nyár” (6). A kötet verseit a hétköznapiasságot hangsúlyozó, tematikus kötés fogja össze, melyet a legerőteljesebben a folytonosság és az állandó visszatérés határoz meg. Olvashatunk olyan verset, amely témájában tér vissza a korábbi kötetekben szereplő versekhez (például *Az ősz; Megtanulni élni II.*); és van, amely stílusában. A *Könyves mente-* című vers „stb.” rövidítése is ezt a szakadatlan visszatérést példázza. És talán a világ is azért topog

egy helyben, mert minden visszatér egyszer. Ahogy a kikötőben is (az a jó) „jön egy hajó, megy egy hajó”... (Magvető, Budapest, 2002)

HANTI KRISZTINA

PÁSZTOR JÁNOS: MISSZIÓ A XXI. SZÁZADBAN

Pásztor János, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának kiérdemesült ökömenika tanára arra keresi a választ könyvében, hogy egyháza miként szerezheti vissza elvesztett vitalitását és társadalmi hitelét, aminek módját ő a missziós lelkület újrafelfedezésében jelöli meg. Kiindulópontja a nagy jelentőségű, és számára személyesen is látlatokat nyitó 1943-as Szárszói Találkozó, amelyen a református értelmiség — az Evangélium fényében — a magyar társadalom problémáiról vitatkozott. Pásztor számára Szárszó két szempontból példaértékű: egyrészt ennek a református útkeresésnek igen nagy volt a társadalmi visszhangja (a szerző szerint „mind a mai napig” ez volt az utolsó ilyen rendezvény), másrészt a dialógus jegyében más világnézetű vagy politikai meggyőződésű előadók is meghívtak. Hogy ma a magyar református egyház nem rendelkezik ilyen kisugárzással, az a könyv szerint alkalom az önvizsgálatra a keresztyén bűnbánat jegyében, de ezen túl a további útkeresésre is, mivel Szekfű Gyula szintén 1943-ban kelt cikksorozata címével élve: „Valahol utat veszítettünk.” Az első célkitűzést szolgálja a könyv jelentős részét kitevő történeti visszatekintés, a másodikat a világ mai állapotának, az aktuális szituációnak a vizsgálata, illetve mintegy keretként a mű elején és végén a teológiai megfontolás a keresztyén egyházaknak ebbe a 21. századi világba szóló küldetéséről, missziójáról.

A történeti részből, amely a keresztyén misszió az egyház életében folytonosan betöltött központi szerepét, illetve a missziós célok változásait mutatja be, kiemelésre érdemes a magyar reformátusság elmúlt száz évének — részben a szerző személyes tapasztalataira támaszkodó — kritikus elemzése (a lábjegyzetekben megbúvó személyes élményekből egyébként egy izgalmas memoár is kitalál). Figyelemre méltó, hogy a missziós lendület és hitelesség általa konstatalt hiányáért nem kizárólag az előző évtizedek ideológiává silányított hivatalos teológiai vonalát, a szolgáló egyház teológiáját teszi felelőssé, amelynek biblikus háttérére és pozitív elemeire is rámutat, hanem legalább annyira a 19. századi racionalista teológiát (kinyilatkoztatott hit helyett az emberi ésszel belátható hit hir-

detése), és a szubjektivitást a közösség rovására előnyben részesítő 20. század eleji ébredést is. Anélkül, hogy a kommunista diktatúra és egyházüldözés legitimálására használt szolgáló egyház- vagy diakónia teológiájának kényes kérdésebe belemennénk, Pásztor professzornak igazat adhatunk abban, hogy a közelmúlt belső egyházi történéseinek teológiai háttérét csak szélesebb kontextusban lehet megérteni.

Azt a helyzetet, amellyel az egyház itt és most szembesül, a szerző posztindusztriális, posztkommunista és posztkrisztiánus állapotként írja le, s külön fejezetet szentel a szekularizáció, továbbá a posztmodern életérzés elemzésének. Ahogy az egyháznak erre a helyzetre (is) válaszolnia kell, arra a legalkalmasabb bibliai kifejezés Pásztor professzor szerint a küldetés, a Vulgata szóhasználatával misszió, melynek két fontos jellemzője, hogy egyrészt elsődlegesen Isten missziója az ember felé, s nem vallási agitáció, másrészt hogy a hiteles missziós munka párbeszéd-szerű, és semmiképpen sem diktátum. Az egyház annyiban missziós, amennyiben az Isten népeként közege és eszköze Isten missziójának, ebből következően viszont az egyháznak tudatosítania kell a missziós parancsból fakadó feladatait. Az így felfogott keresztyén missziót a szerző széles biblikus teológiai alapokra helyezi. Jó példa erre az egyetemes papságról szóló tanítás beillesztése a koncepcióba. Pásztor is kardinálisnak tekinti az egyetemes papság eszméjét az egyháztagok aktivizálása szempontjából, ám ennek mikéntjét az Ó- és Újszövetség alapján fejt ki, s felhívja a figyelmet, hogy „a tanítás tartalmát hosszú időn át nem az Ószövetségből taníttatva fogalmaztuk meg, hanem a görög filozófia, különösen pedig a felvilágosodás gondolatvilága hatására”. Az igehelyek magyarázatából arra konkludál, hogy az egyház „papok népe a többi népért”, ezért az egyetemes papság gondolata „minden missziói teológia kiindulópontja és tartalmának fontos meghatározója”. Ami a gyülekezeti élet, s ezáltal a magyar református egyház szükséges megújulásának útját illeti, a professzor leginkább azért emel szót, hogy a hívek aktív részvételére épülő liturgia és különösen az úrvacsora ismét visszakerüljön eredeti funkciójába, vagyis ismét a gyülekezeti élet középpontja legyen. Ezt a „reformjavaslatot” támasztja alá szélesebb összefüggésben a keresztyén spiritualitásnak szentelt fejezet. Ebben a vonatkozásban is feltűnik, hogy az egész munka különös értéke az ökumenikus tapasztalatok beépítése a református útkeresés programjába. (Somhegyi Kiadó, Velence, 2000)

GÁRDONYI MÁTÉ